

A regény hátoldalán levő szöveg látszólag megoldási kulcsot ad a regényhez: „a helyes és helytelen döntéseid könyve, a céljaid és céltalanságaid, a cselekvésed és a tehetetlenséged könyve”. A reménybeli olvasót megszólító mondat

56 Deczki Sarolta

„CSUPA PECSÉT VAGY”

Háy János: *A cégvezető*

szupertitkos tanításai alapján. A fülszöveg megerősíti a benyomást, hogy az olvasó a célszemély, hiszen azt állítja, hogy „a cégvezető mi vagyunk”. Amit nyilvánvalóan metaforikusan kell értenünk, ám kaptunk két erős jelzést arra vonatkozóan, hogy a történet rólunk szól.

Ez azonban igaz is meg nem is. A regény főszereplője valóban egy cégvezető, Tamás (a nevét mindössze egyszer említi a narrátor), aki szegény sorból magasra küzdötte fel magát. Ettől ez még egy vidám történet is lehetne happy enddel, de a helyszín Magyarország, az idő pedig a rendszerváltást követő évek, és ez a két paraméter meg is pecsételi Tamás és hozzátartozói sorsát, valamint mindenkiét, akivel kapcsolatba kerül. A gazdasági szárnyalás vége emberi kudarc, kiüresedés, elhidegülés a családtól, teljes szétesés.

Amikor megismerjük Tamást, éppen azon töri a fejét, hogyan szabaduljon meg az első feleségétől, akiről úgy érzi, hogy már nem támogatja eléggé céljai elérésében. Ezért rúgta ki az egyik munkatársát is, akivel kezdetről fogva együtt dolgoztak a cégen. A férfi ugyanis elképzelhetetlennek érzi, hogy megálljon, megelégedjen, és ne terjeszkedjen tovább. Úgy érzi, célok nélkül nincs értelme az életének, mennie kell tovább. A környezete is megerősíti ebben, hiszen aki lassít vagy kiszáll, az nem tényező többé.

A feleség mindvégig mellette állt. Egy kis lakásban kezdték, melyet később nagyobbra cseréltek, született két gyerekük, és valóban szerették egymást, számítottak egymásra. Aztán a férfi elkezdett kikopni a család életéből, az üzlet elvitte az idejét, az energiáit és főleg a gondolatait, érzelmeit, melyekből egyre kevesebb maradt a szeretteire. A feleség egyedül megy kirándulni a gyerekekkel, míg a férfi otthon pihen. (Apróság, de kisgyerekekkel nem éppen a Prédikálószékre megy a Vadálló kövekhez megy az ember kirándulni. Meredek, kavicsos terep ez, felkészült túrázóknak való.)

A narrátor sokszor reflektál rá, mennyire közhelyes és mindennapi Tamás története. Ennek egyik leglátványosabb jele, hogy beleszeret a titkár-nőjébe, és elhiszi a meséjét arról, hogy csak akkor hajlandó magát odaadni

olyan marketingstratégia, melyet általában bestsellereknél alkalmaznak, olyan könyveknél, melyek az élet nagy kérdéseire kínálnak választ, frappánsan, a pszichológia, az asztrológia, a spirituális kutyafüle legújabb

neki, ha elhagyja a családját. Sokáig őrlődik, majd egy banális helyzetben lebukik a felesége előtt, és beindul a válás. A regény első mondata is ez: „Egy életre megpecsételted magad az új nővel.”

A pecsét metaforája többször visszatér még a történetben: „csupa pecsét vagy”, olvashatjuk, amikor már kiteljesedett a kapcsolat az új feleséggel, akitől Tamás olyasmit is megkap, amit a régi feleségtől nem. Ez a pecsét, a pecsétek sokasága azonban arra utal, hogy már rajta van a jel, a cégvezető életében már nincs visszaút, kisiklott az élete. A félrelépés aztán szó szerint is megtörténik, melynek következtében beleesik egy gödörbe, csúnya sérüléseket szerez, és mire felépül, a második házasság is tönkremegy.

A gyerekek közben elvadulnak az apjuktól, aki igazán már rég elveszítette velük a kapcsolatot, és ajándékokkal, pénzzel próbálta megvásárolni a szeretetüket. Később aztán panaszkodik, hogy képtelenek megállni a saját lábukon, nem tudnak dolgozni, és nem is akarnak. A narrátor hosszasan taglalja, hogyan kallódnak el a hasonló sorsú gyerekek, akiket hasonló cégvezetők hanyagolnak el gyerekkorukban, és hasonló pszichiátriai kezelésekre járnak.

Semmi olyasmi nem történik Tamással, ami ne történne meg férfiak tízezreivel a rendszerváltás utáni Magyarországon, ahogyan ezt a narrátor számos alkalommal hangsúlyozza is. Amikor baráti körben beszámol életének legújabb fejleményeiről, mindenki bólogat, hiszen ezeken már túl vannak, vagy látják, mások hogyan vannak túl. Nincs semmi meglepetés, a cégvezetők kiszámított pályán haladnak az első millióktól a második feleségig, aztán az első stroke-ig vagy onkológiai kezelésig.

A narrátor végig egyes szám második személyben szólítja meg főhősét és meséli el annak életét, de csak lassan és apró részletekben derül ki, hogy ő maga kicsoda. A 150. oldalon egy odavetett megjegyzésben olvashatjuk: „cégvezető, aki elképzelhető, hogy te voltál...” Ebből nem derül ki egyértelműen az azonosság a narrátor és a főhős cégvezető között, hiszen nem egy konkrét cégvezetőről van szó, de akár Tamás is lehet. A történet vége felé pedig, amikor az ózdi acélgyár bezárásáról van szó, így fogalmaz: „én voltam és az igazgató, aki egyenként behívtam az embereket, hogy Béla bácsi, Marika néni...” Vagyis egy cégvezető meséli el egy másik cégvezető életét, annak minden leágazásával együtt, de az is lehetséges, hogy a két személy ugyanaz. Ez utóbbi feltételezést erősíti, hogy a főhős cégvezető vásárolta meg az ózdi gyárat, ahol a baleset érte.

A narrátor mindenestre kívülről lát rá Tamás életére: „nézlek téged, te nem látod, hogy látlak, hogy hallom, amit mondasz és érzem a szagodat”, de a lehető legapróbb részletekig mindent tud róla, még a „szagát is érzi”

vagyis nemcsak kívül, hanem belül is van. Omnipotens elbeszélőről van szó, aki mindenkiről tud mindent, sőt, előre látja a sorsokat.

De nemcsak az egyes életeseményekre van rálátása, hanem teljes egészében feltárul előtte a közelmúlt magyar története is, az a társadalmi-politikai közeg, mely alapvetően meghatározta az életlehetőségeket, generációkig visszamenően. Hűvösen, cinikusan és szenvtelenül írja le az eredeti tőkefelhalmozás korszakát, emberek, családok tönkremenését, a cégvezetők ügyeskedéseit, machinációit, a gazdasági és a politikai érdekek összefonódását.

Itt azonban nagyon vékony jégen egyensúlyozik a narrátor, hiszen az elmúlt harminc év története a napi politika állandó tárgya: mikor, ki, mit lopott, csalt, hazudott – itt nagyon nehéz megtartani a semleges nézőpontot. A narrátor ezt úgy oldotta meg, hogy nem foglal állást politikai székértáborok között, ami egyrészt helyes, másrészt mégis komplett összeesküvéseleméletet ad elő az egész Európát uraló arisztokratákról, akik „hatalmukat még a keleti blokk országaiban is megőrizték”, és míg Európát háborúk dúlták, önvédelmi vámkor és utazási korlátozások nehezítették az életet, addig „a háttérben már valójában készen volt az unió [...] Senki sem tudja, mennyire befolyásolják a világ működését, mert senki nem kerülhet közéjük, csak az, aki már közöttük van, s azok nem beszélnek, megtartják a titkot...” Mindezt később a tőke természetéről való fejtegetésekkel fokozza: „nincs a tőkének nemzetisége, nincs a tőkének ideológiája, sem erkölce, a tőkének egy célja van, hogy több legyen”. Ezeket a szövegeket pedig már jól ismerjük, és beazonosítható nagyjából, hogy honnan.

Adott tehát egy narrátor, aki maga is cégvezető, vélhetően a szerencsejobb típusból, hiszen gyarak, emberek sorsáról dönt. Ez a cégvezető kívülről-belülről ismeri hőséne minden sorsfordulatát, sőt, lelkének minden rezdülését, továbbá ismerős abban a társadalmi közegben, ahová Tamás tartozik, de ráadásul tökéletesen átlátja a rendszerváltást közvetlenül megelőző és követő időszak gazdasági-politikai mozgásait is. Jó, legyen, van ilyen. De ha van, akkor minden bizonnyal meghasonlott lélek lehet, hiszen miközben ő maga is a cápák közé tartozik, kíméletlen kritikát gyakorol nemcsak társai, hanem az egész korszak felett is.

De ez kisebb baj ahhoz képest, hogy ezeken a helyeken a szöveg pamfletszerűvé, publicisztikussá laposodik. Felmondja azokat a frázisokat, sőt, konteókat, melyek a rendszerváltás időszakával kapcsolatban forgalomban vannak, és évtizedek óta halljuk-olvassuk őket: kik, hogyan jutottak vagyonhoz, ennek milyen ára volt és van – ahogyan ezt a lapokban olvasni. A narrátor vélhetően így akarja tágabb kontextusban megmutatni az egyedi sorsokat, csakhogy ennek az az ára, hogy kénytelen állást foglalni.

Több kritikus is kiemeli, hogy nem előzmények nélküli *A cégvezető* Háyt életművében, a 2007-es *A gyerek* című regényt szokták emlegetni, mely egy feltörekvő értelmiségi életútját mutatja be hasonló szenvtelenséggel, s hasonló hangnem, világlátás jellemző rá, mint a jelen regényre: „Lehet-e kíméletlenebb a szerző saját szereplőivel, mint amikor közli, életük 59 tökéletesen sivár és reménytelen, megfosztja őket minden együttérzéstől, bemutatja legkínosabb, legvállalhatatlanabb oldalukat, és végül csak úgy otthagyja őket, hadd szenvedjenek ki maguktól. A szerzőnek nem az a dolga, hogy babusgassa a teremtményeit, üzeni Háynak.¹ Kétségtelen, hogy babusgatásról szó sincs, viszont a sivárság, az együttérzés hiánya, a reménytelenség egy idő után már nem sokkolja az olvasót, hanem megszokottá, önismétlővé válik.

*A cégvezető*ben a narrátor talán csöppnyi együttérzést mutat a cégvezető édesanyja, a volt felesége és a gyárakból elbocsátott munkások tízezrei iránt, de ezeket sem viszi túlzásba. Hidegen, szenvtelenül mutatja be a sorsok alakulását, hangsúlyozva, hogy nincs itt semmi meglepetés, a dolgok logikusan következnek az előzményekből és a környezeti mintákból, vagyis azt sugallja, hogy minden determinált. Természetesen szíve joga így gondolni, de az olvasó meg lehet, hogy berzenkedik az ilyen nagy ívű általánosításoktól.

Több kritikus is rámutatott, hogy a szöveg nyelvi regiszterének is vannak előzményei a szerző korábbi műveiben: „rontott nyelv, dadogás, töredékesség, egyszerre gyerekes szövegelés, életunt elbeszélés és pongyola filozófálgatás”² jellemzi a narrációt, „Háy könyve inkább az életvezetési könyvek paródiája, egy csüggedt-ironikus, ám közben a nyelvi energiától sístergő szöveg”.³ A szöveg szerveződése éppoly kaotikus, mint az emberi sorsoké, az egész korszaké, ez nyelvíleg a félbehagyott mondatokban is tetten érhető. Dramaturgiailag nagyon jó, hatásos megoldás, hogy bizonyos elbeszélések, mondatok egyszer csak megszakadnak – a színpadon itt egy kis szünetet tartana a színész (márpedig Háyt színházi szerző is). Aztán megy tovább a történet, és vagy valami egészen másba kezd a narrátor, vagy a már elkezdett szál folytatódik, de a szünet megtöri a lendületet, kizökkenti az elbeszélést, és egyrészt megakadályozza, hogy kikerekedjen a történet, másrészt az élőbeszédszerűséget erősíti.

Tamás történetét nem lehet nem példázatként olvasni, a példázatszerűség viszont együtt jár a moralizálással és didaktikussággal. Ezt sajnos a regény sem kerülte el, kiváltképp, hogy külön fel is hívja az olvasó figyelmét arra, hogy valamennyien cégvezetők vagyunk, ráadásul igazságot is szolgáltat: a cégvezető élete tönkremegy a végére. Ami azt a tanulságot sugallja, hogy ha egész életedben a pénzt és a hatalmat hajszolod, átlépsz a szeretideken és az erkölcsi törvényeken, annak bizony csúnya vége lesz: egyedül

maradsz, és senki sem fog szeretni. Tanulságnak valóban lapos ez, viszont tökéletesen illik ahhoz a műfajhoz, melyet *A cégvezető* megidéz, az életvezetési könyvekhez. Az egész regényt belengi a füstölő illata, az életben értelmesebb célt nem találó fő- és mellékszereplők mindenféle tanítók, 60 jógik, mesterek karmai közé menekülnek, hogy megtalálják az „igazi, belső énünket”, saját szakrális, felsőbbrendű valójukat. Éppoly hiábavaló és értelmetlen elfoglaltság ez, mint a cégvezetők loholása a vagyon után.

Az elveszett illúziók, a kiábrándultságok regénye ez, nemcsak egy életforma bukásáé, de egy ország, sőt, talán egy civilizáció bukásáé. Az az embertípus jelenik meg ebben a könyvben, mely egész életében a nyulat hajszolja – ahogyan Pascal írta –, mely elfoglaltság védelmet nyújt „a halál és nyomorúságunk gondolata ellen”.⁴ A vadászat a tapsifülesre Vajda Mihálynál annak a metaforája, hogy az egész nyugati világ alapbeállítottsága lett a kitérés a „halál és nyomorúságunk gondolata” elől, és a loholás valami után, amiből egy idő után a „valami” el is tűnik, csak a loholás a loholásért marad.

Remek szatíra ez a könyv, kiábrándító parabola, lehangoló tükör. A nyelve sűrű és többféle regisztert szólaltat meg, a történetészövés pedig éppoly kaotikus, mint a világunk. Rengeteg apró részlet, mozzanat van benne az elmúlt pár évtizedünkről, akár az utóbbi ötven év enciklopédiájának is lehetne nevezni. A karakterek csak annyira bonyolultak, hogy bennük még bárki magára tudjon ismerni, vagy a szomszédjára, valamelyik ismerősére. A narrátor nem hagy illúziót, egy halvány reménysugarat sem. Talán csak egy dolog van a regényben, ami szép és maradandó: a Prédikálószek. (*Európa, Bp., 2020*)

¹ SZALAY Zoltán, *Dermesztő káosz egy rendhagyó dzsentriregényben*.

<https://dunszt.sk/2020/11/15/dermeszto-kaosz-egy-rendhagyó-dzsentriregenyben/>

² Uo.

³ Uo.

⁴ VAJDA Mihály, *Mesék Napnyugatról*, Bp.,

Gond-Cura Alapítvány – Palatinus, 2003, 9.

